

Zoran Misić, MA*

Police Headquarters of the Republic of Serbia MI

Prof. Želimir Kešetović, PhD

Faculty of Security, Belgrade

UDK – 343.343.3 (497.11) : 796

343.343.3 (497.11) : 323

343.343.3 (497.11) : 343.97

Rewiew scientific paper

Receviend: 20.03.2012.

Hooligans in Serbia in the Triangle of Sport, Politics, and Crime¹

Abstract: *Violence at sporting matches in Serbia has its roots in the events related to political tensions and the disintegration of the SFR Yugoslavia. Stepping into transition, civil war and the general criminalization of society in the setting of international isolation and UN-imposed sanctions, all led to an increase of violence in general and particularly on the sports fields. In the early 1990s sport became lucrative business, and sport clubs began to function as business corporations. Sport became politicized as politicians were included in the management of sport clubs, while sport fans were manipulated by the politicians. A number of supporters were engaged in wars in the former Yugoslavia, accepting nationalism and other extreme political ideologies, while various political occasions were used by sport supporters and members of the extreme right as a reason for serious disorders. The clubs became involved in money laundering, rigging the results, and illegal trade with players, while sport supporters' leaders became involved in blackmail, extortion and drug trafficking. The state response to this phenomenon has been overdue, formal, partial and lacking overall comprehensive strategy, while the actors of violence have had powerful protectors in political parties, celebrities, and some officials in the Serbian Orthodox Church. Adopting the law on sport and law on violence and misconduct at sporting events has created the normative preconditions for social reaction. However, problems remain in the implementation of the law, functioning of the judiciary, media sensationalism and irresponsibility, and the fact that in addition to the repressive measures, the preventive ones are also necessary. The police are only one of the actors in the fight against hooliganism and cannot solve this serious social problem*

* E-mail: rss.komesar@gmail.com

¹ The paper is a result of the research study no. 47017: Security and protection of organizing and functioning of the educational system in the Republic of Serbia (basic principles, protocols, procedures and means) realized by the Faculty of Security of the University of Belgrade and financed by the Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia.

by themselves. In keeping with the above stated, creating a national strategy to combat sport violence is suggested.

Key words: *hooligans, sport, violence, Serbia, politics, crime*

Introduction

The violence of fan groups on the occasion of sport manifestations is in a sense a constant which accompanies sport as one of the oldest human activities. As a specific human activity, sport is of a complex and ambivalent nature which is manifested in the simultaneous presence of both its homogenizing (integrative) and antagonizing (disintegrating) social potential (Armstrong and Giulianotti, 1999), due to which it encourages bonding within different groups, nations and cultures, on one hand, but is also related to various forms of violence, violations and crimes threatening security and provoking conflicts, on the other. Professor Djordje Ignjatović has therefore pointed out to the “naive belief that sport is a universal anti-crime factor” as well as to the difference between professional and amateur sport activities, in respect to which he sees professional sport as undesirable because it “has long since been steeped in the widest possible range of criminal activities” (Ignjatović, 2004:541).

The number of sport spectators is ever increasing and groups are formed among them, consisting of individuals who are more interested in supporting their clubs, so they are better organized and prepared. Sport manifestations are often the scene of rioting amidst which it is practically impossible to control or to channel the conduct of supporters and supporting groups, so that those groups present a permanent threat, not only to the authorities, but also to security of the community. Supporters have for decades been causing disorders in almost all countries where football is played, both at the stadiums and outside them (Gou, Rukvud, 2009:241). This has turned the urban environment into an unprotected area - an arena, in which violence, aggression, and panic (Živković et al., 2011) are transferred from the stadiums and transformed into a "general urban problem" (Otašević, 2010:268-269).

Naturally, the supporters' violence, as only one of the manifestations of the increasingly occurring violence, does not present an equally threatening danger to the community as some other forms of violence, but the frequent instances with fatal outcomes, large numbers of injuries and extensive damage to property, combined with the historic continuity of the phenomenon, present a challenge for a better organized and more systematic approach to this security issue.

A general overview of supporters' violence in Serbia

Violence on sport fields became a serious social, security and political issue in the territory of Serbia and in the former Yugoslavia in the 1980s, espe-

cially among the supporters' groups of nationalist orientation in Bosnia and Herzegovina, Croatia, and Serbia. This violence culminated in May 1990, during a football match in Zagreb between *Dinamo* and *Crvena Zvezda* (Red Star) from Belgrade. According to some analysts, this event symbolically marked the end of the federal state and introduced the dissolution of the country in a bloodshed (Žugić, 1996), whereas others think that the story of the disintegration of Yugoslavia can be told as the story about the evolution of violence in sport, especially the violence of hooligans related to football, which was gradually transformed into ethnic clashes, 'great national politics' and eventually moved on to the battlefield in the course of the 1980s and 1990s.

Sport is the best catalyst for mass expression of emotions and a valve which enables a more intensive manifestation of basic instincts; it could therefore be regarded as an indicator of the ensuing crisis of the Yugoslav society. Sporting matches offer fewer and fewer opportunities to enjoy sport and increasingly turn into venues for extremists disguised as supporters, who gather to express their political attitudes and social discontent (Harnischmacher & Ingo, 1989:181-182). What cannot be said in public is shouted at football stadiums.

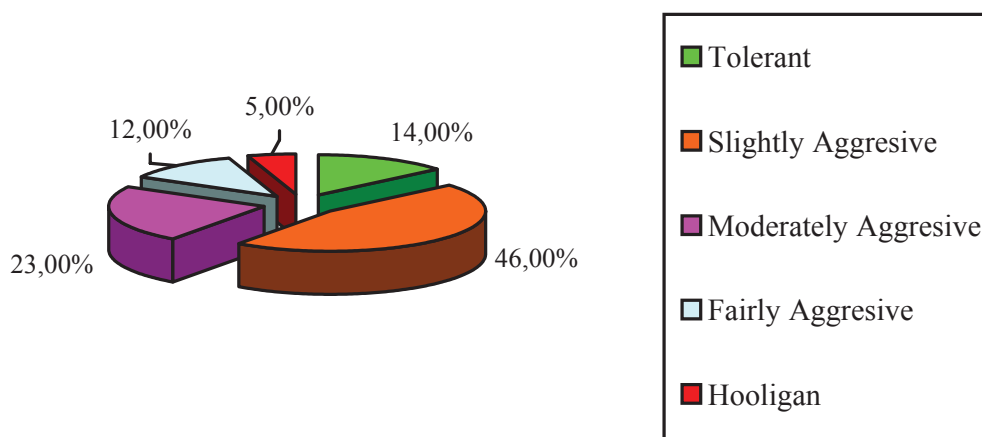
Sport-related violence and hooliganism escalated in Serbia in the past two decades, coinciding with global tendencies. The factor that contributed most to this is the surge of aggression and politicization of fans, which has turned sport into an arena for ethnic clashes (Mihajlović, 1997).

In addition to this, one should not disregard the causes of extremist conduct that the researchers in England pointed out to: social crisis, disintegration of the value system, end of great ideas, loss of the meaning of life, lack of perspectives, unemployment, the state of affairs in football (criminalization, score rigging, departure of the best players and personnel), institutionalized hooliganism in the form of fan groups, patronizing attitude of clubs towards their supporters and a general atmosphere of tolerance of improper conduct. The clubs and sport organizations (managers, coaches), political and other organizations, all use the supporters as their instruments (Misić, 2010:87). The Serbian public is aware that the supporters of the most popular clubs enjoy various privileges and that they have turned cheering into a profession of some sort. Being organized in groups with firm hierarchies, they influence the policies of their favourite clubs alongside club managements. When they are not satisfied with a decision, they exert pressure and threaten with a boycott.

Supporter groups in Serbia

Models of explanation such as the anomy model, sub-cultural model, the model of collective behaviour, the imitation model, the cathartic model, the model of imperative victory and finally the model of a professional supporter

(Koković, 2001) are all very productive in the research. Srećko Mihajlović, a sociologist, has formulated a synthetic aggression index based on which he classified spectators at football matches into the tolerant ones – 14%, mildly aggressive (an occasional dispute; do not take part in brawls) – 46%, medium aggressive (pronounced verbal aggression and occasional participation in brawls and throwing objects into the pitch) – 23%, highly aggressive (about 62% of the individuals in this category occasionally participate in fights, whereas 34% do so frequently), and bullies – the most extreme spectators – the equivalent of hooligans - who are highly active in all types of aggressive behaviour in line with the stated criteria – 5%.

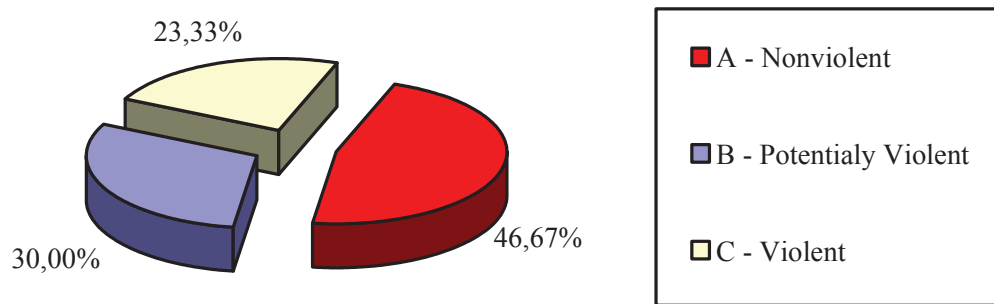

Graph 1. The classification of supporters according to aggression levels
(Source: the *Politika* daily, 1999)²

It is important to be reminded that the hooligans are actually not interested in the match itself and their show takes place regardless of the developments in the sport pitch. The victory of their club, just like a defeat, can be an occasion for street violence after the match (Mihajlović, 1997).

It seems that more efficient police actions call for a more readily acceptable categorization that would, besides the suggested ones, include the following security elements: specific security findings (participation in riots and violent actions, affiliation to a violent fan group, measures or powers implemented so far, use of pyrotechnical means, tools or weapons) and intelligence regarding the individual's conduct, preferences, deviant forms of behaviour, alcohol or drug abuse, etc. It is estimated that there are about 6,000 of the so-called extreme supporters currently active in Serbia. They can conditionally be categorised as belonging to one of the following three categories: approximately 2,800 or 46.67% of them are not violent, about 1,800 or 30.00% are potentially violent, and about 1,400 or 23.33% are violent.

² Published in the series of articles by Aleksandar Apostolovski on Sport and Violence in the *Politika* daily of 06/11/1999.

Graph 2. The estimate of the number of supporters in relation to security threats
(Source: Misić 2010)³

According to the data of the Ministry of the Interior, about 40 organized fan groups and sub-groups have been registered so far, with about 3000 members, mostly in C –violent and B – potentially violent categories. Since the fans belonging to A – non-violent category are rarely registered, it may be a possible explanation of the difference between the estimated number of fans and the number of registered ones.⁴

It is perfectly clear from the above mentioned that hooligans are a minority, but, according to Savković, they are *a significant minority* that causes serious security problems both in the country and abroad. The rioting of Serbian fans in Genoa attracted a lot of media attention in October 2010. About 300 supporters out of the total number of approximately 1600 split into two groups, blocked the city, broke shop windows, harassed passers-by, demolished a police car, and wrote graffiti on the walls of the Doge's Palace. Out of 50 individuals arrested on the occasion, 33 were released, and 17 detained (Savković, 2010: 93).

Main actors of violence at sporting events are groups of football supporters with high degrees of organization. Each of these groups consists of several hundred of the most extreme supporters and a dozen 'leaders' among whom hierarchical relations are established in the field, with the unquestionable leader at the forefront, who - in addition to other, usual cheering activities - initiates a conflict with the supporters of the opposing club, police or even without his own group. Success in fights and showdowns increases the leader's rating and when he reaches a certain level in the hierarchy he stops

³ Based on the estimate of the MI and expert opinions (of security commissioners, club board officials, secretaries of the associations, managers of stewarding services).

⁴ There are public estimates that there are substantially more so-called extreme supporters, even as many as 15,000, but this discrepancy stems from the lack of precise definitions of the terms extreme, supporter, supporting, verbal violence, and improper conduct as well as differentiating between a supporter and a fan. In any case, the term extreme supporter, if used at all in this context, seems more appropriate for denoting violent and potentially violent supporters, i.e. for denoting rioters, bullies, and persons posing a security threat, and not dedicated fans who do not violate rules and regulations.

taking an active part in the clashes, but rather observes from aside, knowing that he would be recognized, and lets the younger ones prove themselves. This underhand game has different actors with various interests. Some leaders of the football club Red Star supporters have established the *Delije* agency in cooperation with certain individuals from the club management, whereas the leaders of the *Partizan* club supporters founded the agency *Grobari* (Undertakers). These two agencies deal with sales of equipment for supporters, organizing attendance at the matches in the country and abroad, etc. The supporters' leaders provide free tickets and other benefits such as free travel to matches in foreign countries, and the like (Misić, 2010).

Many authors agree that a stereotype is established and encouraged of the Serbian supporter as a warrior from the 1990s, who is a nationalist, Orthodox Christian, and hates the supporters of the rival club, police and authorities in general. Sporadic conflicts occur between the club managements and the supporters' leaders, most often in relation to the privileged positions of some leaders, which gives rise to divisions among the various groups. A good illustration is found in the conflicts between the two groups of Partisan's supporters, *Grobari* and *Južni front* (South Front), which often call for police interventions. The last recorded clash which took place in October 2011 between the groups of *Alcatraz* and *Zabranjeni* (The Forbidden Ones) resulted in a murder of one person and another individual sustained grave bodily injuries. From the security aspect, special attention should be given to the supporters of the *Rad* Football Club. Although their number is not large (the extreme core consists of about 80 to 100 supporters), they took part in a large number of riots and mass brawls resulting in serious bodily harm. A small number of these fans belongs to the informal group of Skinheads, characterized by elements of Nazi and chauvinist ideologies, similar to those of the hooligan gangs in Germany⁵, of characteristic appearance (shaven heads), dressing style (Doc Marten boots, camouflage trousers, Spitfire jackets) and activities comprising brutal attacks against the Roma, homosexuals and others. In addition to perpetration of serious offences and criminal acts, these gangs of supporters show an increasing amount of aggression towards police officers.

Spectator violence

It is almost impossible to determine the scope of violence occurring in sport fields and what contributes to this is the lack of an appropriate methodology for monitoring this phenomenon and the number of cases that go unreported. It was only in 2003 that the Ministry of the Interior started moni-

⁵ Harnischmacher R., Apel I., (1989). *Huligan i njegov svjetonazor u okviru nogometnog vandalizma*, Izbor, br. 2, 1989. Zagreb, pp. 184-185

toring and documenting more serious incidents at sporting events which involve violations of the public order and criminal offences with elements of violence, committed by groups of individuals, and resulting in casualties or extensive damage to property. The most serious incidents certainly include 10 cases of homicide, 5 attempted murders, 43 grave and 153 light bodily injuries.

The fewest incidents of this kind occurred prior to (122 or 14.69%) and most of them (469 or 56.51%) during the sport event itself. With respect to the number of supporters killed in the past seven years, Serbia is at the very top among other countries in Europe and in the region. It is naturally very hard to compare the situation and the scope of violence and improper conduct of supporters in Serbia and, for instance, Great Britain, Germany or any other European country based on the available data.

According to a research conducted by the Association of Sports Journalists and the Ministry of Youth and Sport in 2009, one supporter is killed in Serbia every 136 days and the age of attackers is between 18 and 26. Respondents stated numerous reasons for brutal acts of hooliganism, but the most frequently emphasized reason was the social setting in which young people had lived and grown up in the Balkans for the last 20 years.⁶

Whereas the perpetrators of other criminal offences mostly avoid contacts with the police, violence of fans is mostly directed towards the police as one of the primary targets of their aggression. The original typology includes swearing, insults, throwing objects onto and entering the pitch, harassment and physical assaults aimed at the participants of the match (players, referees, officials, rival supporters). Since the 1960s, increasing numbers of clashes with the police have been registered, as well as rioting before and after the game, vandalism – the destruction of public property, and especially violence aimed at the rival supporters and police. (Giullianotti, Bonney and Hepworth, 1994)

Even more than a quarter of all sport-related criminal offences are directed against police officers. The antagonism that the supporters show towards the police in more or less all the countries around the world is additionally enhanced in Serbia due to the inheritance from the recent past when the police primarily protected the political system and ideology, rather than citizens (Kešetović, 2003).

However, even during the democratic transition and social changes, those groups direct their rage, caused by discontent in relation to their social status and reduced opportunities for a social promotion, towards the police as the obvious representative of 'the system'. Hooligans perceive the police simply as the opposing target group. But, besides this, the reasons should be looked

⁶ See more at the Internet address:
<http://www.mos.sr.gov.rs/modules.php?op=modload&name=Downloads&file=index&req=getit&lid=317>

for in the inadequate criminal prosecution of and, generally speaking, lenient penal policy towards the individuals assaulting police officers in the execution of their duties.⁷

The hooligan gangs present a threat to chance passers-by and the property that is in their path. They frequently visit cafes, restaurants and shops, threatening the personnel, stealing food, drinks and merchandise. They often damage parked cars and public transportation vehicles, assault drivers and passengers - supporters of the opposing club, but also other passengers who happen to be there. There is a general tendency towards increased number of fights with the use of bottles, stones, bricks, knives, baseball bats, chains and the like. The increased number of juveniles in the hooligan gangs is of great concern, because they easily draw both cold steel and firearms, which results in serious injuries and even fatalities.

The Triangle: Hooligans, Politics, and Crime

Serbian hooligans are closely linked to the political subjects. Whereas the violent behaviour of English hooligans is primarily related to alcohol consumption, developments on the football pitch and conflicts with the rival supporters, in Serbia it is often in the function of political aspirations of supporters and their leaders.

In addition to manipulations with fans in sport or in connection with it, there is also a conspicuous political manipulation, because the fans are after all sympathizers or members of the political parties and voters of the electorate. The fans and their groups are exceptionally active and organized during public gatherings organized mostly by “the rightist” organizations and their presence is very notable on such occasions, given their number, aggression, organization, and ways of expressing violence.

For the past few years, no significant political public gathering has taken place in the territory of Belgrade without the participation of the supporters. On the occasion of political gatherings there is an agreement on truce and maximal mutual tolerance. Breaches of order, violence and other offences are provoked or committed jointly, regardless of the supporters’ affiliation to the clubs.

Connections between politics and sport in our region began with the abuse of supporters by the politicians at the time of the dissolution of the SFRY, when they were treated as ‘patriots’ rather than as nationalists, and

⁷ According to the data of the Republic Institute of Statistics for 2008, out of 275 reported criminal offences of preventing a law enforcement officer in exercising his duty, only 138 resulted in the prosecution and 125 convictions, mostly punished by probation periods – 85, imprisonment - 32 and fines - 8, and out of 407 reported criminal offences of assaulting a police officer in the execution of his duty, 162 led to prosecution resulting in 154 convictions, mostly punished by probation periods – 90, then imprisonment - 58 and fines – 6. Source: *Статистика правосудја*, Год. LIX, Саопштење бр.137/2009. See the Internet address: <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/dokumenti/saopstenja/SK12/sk12122008.pdf> (accessed on: 30/04/2010)

the supporting used to have the character of the military training. The football supporters have had their political role in the Serbian society ever since early 1990s when volunteers for participation in the Yugoslav civil wars were recruited from their ranks. One of the best-known career criminals, and a later leader of paramilitary formations, was Željko Ražnatović Arkan, who used to be the leader of the supporters' group *Delije*, the most zealous supporters of Red Star. Later he founded the Serbian guard of volunteers recruiting them among the supporters.

Starting from Slobodan Milošević and onwards, political leaders were created and promoted in the stadiums, but as the time passed, they fell out of favour with the supporters, whose slogans, such as the one saying "Slobodan, save Serbia and kill yourself", announced the leaders' departure from the political stage. This is one of the reasons why the authorities are cautious and reluctant to condemn the supporters' violence.

The supporters also played a historic role in the Serbian version of the 'velvet revolution' on October 5th, 2000, when the regime of Slobodan Milošević was ousted; hence their belief that they earned the credit for their ensuing activities. Extremist supporters of the Red Star, *Partizan*, and *Rad* were among the first to break into the building of the Serbian parliament on that day, unarm the police officers in the police station of *Stari grad*, set fire, commit multiple thefts, caused damage to public property and perpetrated other criminal offences. The supporters' group *Delije* were praised by the B92 radio for their 'contribution' to these events.

Besides, it should be noted that some of the supporters' leaders were engaged in the protection of certain political leaders, whereas some of them became politicians themselves. In addition to this, the supporter groups are often used as voting machines, so that the politicians seriously count on them as an important source of votes and therefore often protect them from criminal prosecutions and public condemnation. The politicians are also present in the managements of the sport clubs. The interconnectedness of sport and politics results, among other things, in violence (Savković, 2010: 91). Flirting of some political parties with supporters' groups, on one hand, and indecision of the authorities to oppose hooligans on the other, incite and encourage violence. This is illustrated by the recent cancellation of the Pride Parade for fear that nationalist groups may provoke serious incidents. Not only were the authorities incapable of preventing vandalism, but they were also responsible for the creation of such social atmosphere. There are also speculations that the incidents involving hooligans to a certain extent suit the authorities because they divert the attention of the public from numerous problems that the Serbian society is facing.

Even in the circumstances of the democratic regime, stadiums remain the best place to initiate a whole range of topics, starting from the replacement of the club management to attacks on the government, expression of the na-

tional identity and spreading of ethnic hatred and intolerance. Thus, for instance, sporting events in the town of Novi Pazar, predominantly populated by members of the Bosnian Muslim ethnic minority, are often accompanied by chanting and banners with nationalist and offensive contents. Every possible sport-related event is used and politicized to such an extent that it can instigate a conflict, which cannot be restricted solely to the sport arena, but becomes the subject of the daily politics in the game of political parties.

Sociologists, political scholars and other researchers of this topic have already recognized the relations between the hooligans and politics. Božović points out that problematic supporters' groups are often manipulated by political parties, most frequently from the rightist political spectrum. "I think that supporters, those that we have singled out as problematic ones, are the agents of those who want to use and abuse them. The violence club stems from the dark spaces of social indefiniteness or internal interest, constituted for the purpose of those who are in power or in order to take hold of the power. Power is always a struggle for power. All means are used then, even the worst ones, and these are the worst of means. It is a part of our Balkan story within the Balkan night, which refuses to dawn."⁸ It is therefore not surprising that the supporters who fought for democracy against the regime of Slobodan Milošević, taking an active part in the changes of October 5th, have been transformed by assuming the position of the extreme right. Of course, this change does not have to be actually brought about by their beliefs. It seems, however, that the true nature of the activities of the extreme supporters' groups, despite their claims that their reasons are patriotic and favouring the national interests of Serbia, is for most part an attempt to find possibilities for manifestations of violence and improper conduct, which some of the supporters openly admit.⁹ However, it remains unclear whether the violence of supporters' groups' in fact conceals the true, political goals.¹⁰ The statements of some politicians, who tried to justify the destructive conduct of the supporters in some situations, can be indicative of this historically established and unbreakable bond.

Some of the hooligan leaders against whom the police have filed dozens of reports for the past few years have certain functions in their clubs. At the same

⁸ http://www.slobodnaevropa.org/content/tema_sedmice_navijaci_nasilje/1848577.html (accessed on 12/10/2009)

⁹ M.N. (23), a Red Star supporter says: "Bro, the most important thing is to be where there is fuss." Interview of 18/04/2005 or P.P. (29) a supporter of *Partizan*: "It is important to show the Gypsies that we are the strongest and that we will outwit and beat up a copper along the way", conversation of 18/05/2005.

¹⁰ There is a typical example of threatening and jeopardizing security which followed the signing of the Stabilisation and Association Agreement with the European Union. An informal organization called the Family of Serbian Supporters was suspected of having pasted posters of the Serbian President Boris Tadić and Deputy Prime Minister Božidar Djelić with the inscription "Public Enemy" all over Belgrade on May 2nd, 2008. The leader of this organization, Vladica Simonović, was questioned before the Fourth Municipal Court, since he was suspected of threatening the security of the Serbian president and deputy prime minister, which was confirmed by the spokesman for the Court, Zoran Tejić. See the Internet: <http://www.vesti.rs/Politika/Sasluan-vodja-Srpskih-navijaca.html> (accessed on: 25/05/2009)

time, the boards of some clubs have politicians, prominent persons and judges as their members. The management of the Red Star comprises 19 supporters, some of them suspected of having committed criminal offences.¹¹

Sport is becoming a serious business in Serbia and sport clubs are beginning to function as corporations, becoming involved in doping, rigging the scores of matches, financial crime, etc. Besides politicians, the representatives of state administration, judges, police officers, and businessmen, as well as individuals from the criminal milieu, sit together in the managements of sport clubs and become idols of young generations, to which the mass media contribute by their irresponsible reporting. The connections among them are established and strengthened, but their interests collide given the large amount of money that is at stake. Their efforts are mainly aimed at integrating the proceeds from criminal activities into the legal money flow and reaping huge profits, avoiding at the same time the confiscation of the illegally accumulated financial means (Vrhovšek, 2010:8-9). In addition to criminal activities, they are known in public as being supporters' leaders or as having close connections with the supporters' groups and their leaders. Some of them controlled and used the supporting groups' members as the infrastructure for engaging in criminal activities (blackmail, extortion, drug trafficking, etc.). For instance, Željko Raznatović Arkan was in the management of the FC *Obilić*, Radoslav Trlajić aka Bata Trlaja and later Goran Mijatović aka Mita were in the FC *Bežanija*, Miša Nikšić and Branislav Trojanović called Trojke in the FC *Zvezdara*, Jusuf Bulić called Jusa in the FC *Železnik* (all of them murdered in the past few years). This segment of violence related to sport and criminal surroundings presents a complex aspect of threatening security, especially if we bear in mind that most of these assassination cases have not yet been completely resolved (Misić, 2010).

The fact that managing sport organizations was very risky is confirmed by the case of assassination of the secretary general of the Football Association of Serbia and Montenegro, Branko Bulatović in Belgrade in March 2004. Criminalization of the society and sport is also illustrated by the recent example of the former chair of the Football Association of Serbia, Zvezdan Terzić, accused of being involved in the unlawful 'transfers' of players.

Social reaction to hooliganism

The society's efforts to oppose hooliganism on the normative plan resulted in the adoption of the Law on the Prevention of Violence and Improper Conduct at Sporting Events in 2003 and its successive amendments.¹² The

¹¹ Dražen Dragaš, detained for unlawful possession of weapons, is one of them. The Red Star spokesman Marko Nikolovski says that he remains on the board, because he was only accused and not convicted.

¹² Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спорским приредбама, *Службени гласник РС*, бр. 67/03, 101/05, 90/07 и 111/09

Law provides for the responsibility of the organizer for security of the sporting event, organization of supporters and activities related to them, which has all been additionally made even stricter by the amendments. The organizer of the sporting event is obliged to organize the appropriate stewarding service for the purpose of physical security and maintaining order during sport manifestations. The establishing of the stewarding service includes a possibility of engaging a legal person or an entrepreneur for performing stewarding tasks. The organizer is obliged to exercise control over the implementation of all the measures envisaged by the law. However, it is somewhat of a problem that Serbia is the only former Yugoslav states which has not passed a law on private security as yet (The Bulletin of Internal Affairs of the EU and Serbia, No. 13). Besides, the security arrangements and the organization of sporting events are seldom entrusted to professionals.

The provisions of the Law envisage a wide range of both preventive and repressive measures aimed at preventing violence at sporting events. However, an increasing number of incidents with elements of violence taking place during sport manifestations, as well as the incompleteness of certain legal provisions, called for amending the Law in 2007 and once again in 2009 (Službeni glasnik RS, br. 111/09) in such a way as to enhance the accountability of all participants and envisage a stricter penal policy. The elaboration was given regarding the already existing and the newly introduced responsibilities of all the participants of the sport event, as well as the MI, with a view to more efficiently and effectively reducing the risk of outbursts of violence and improper conduct of the supporters and combating hooliganism. The most important change was broadening the scope of the law so as to encompass the areas outside sport fields that are related to sporting events. However, the major setback in practice is the absence of regulations regarding the powers, responsibilities, and tasks of private security agencies, accompanied by the fact that apart from the law, there are no bylaws which would provide for the service of providing physical security.

In the meantime, it seems that the main problem is not the norm, but the implementation of the existing laws in the practice of courts and the penal policy. The minister of sport has emphasized on a number of occasions that only 2.4% of the accused hooligans have been convicted, which shows that curbing hooliganism is by no means a state priority (Savkovic, 2010). The case of Uroš Mišić, a Red Star supporter, is paradigmatic in many ways. During a football match in December 2007 he shoved the lighted torch into the mouth of a gendarme, Nebojša Trajković, who sustained serious injuries. The case was given a lot of publicity and met the condemnation of the public, but also provoked the opposite reactions on the part of fan groups, whose blogs claimed that the gendarme “got what he asked for” while the graffiti “Justice for Uroš” were written in cities and towns all over Serbia. The Red Star players, most probably under pressure from the supporters, appeared on

the pitch wearing T-shirts with the inscription “Justice for Uroš” at the beginning of a match, for which they were fined. The Ministry of Justice, judges and prosecutors condemned such conduct as unacceptable. Various forms of pressure on the court were noted, including banners at stadiums threatening the trying judge. Mišić was convicted of an attempted murder in two trials and sentenced to 10 years’ imprisonment, which is the legal minimum for this criminal offence, only to have the sentence reduced by half by the Court of Appeal based on the changed indictment which redefined the offence as an assault on a law enforcement officer in the execution of security tasks. Gendarme Trajković is disappointed and plans to leave Serbia, asking for a political asylum abroad (<http://www.naslovi.net/2011-05-03/kurir/trajkovic-razocaran-sam-kaznom-za-urosa-misica/2511812>).

The constitutional court has discussed a ban on 14 supporters’ groups, but the decision has not been made yet. However, as the Serbian ombudsman says, the ban is not the cure for the illness but for the pain.

Closing considerations

The most successful and most frequently used models for explaining and understanding sport-related violence and improper conduct of the supporters includes the sub-cultural model, psychology of the masses, and the deviation model. In the case of Serbia, however, it seems that the model of anomie as a prolonged state of disturbed social functions or Durkheim’s ‘social fact’ in the circumstances of the transitional crisis can offer satisfactory explanations for the escalation of supporters’ violence, conditions and dimensions which characterize this phenomenon.

The context in which violence occurs during sporting events is marked by a heritage of ethnic conflicts, political instability, and weak institutions. This violence should be viewed in a broader context of development in the territory of the former Yugoslavia, still dominated by the post-war trauma due to inadequate coping with the responsibility for war crimes, the fact that there has been no national reconciliation, and the still existing inter-ethnic tensions and animosities, as well as the feeling of hopelessness resulting from a highly problematic transition. The youth growing up in this atmosphere, including the several-years-long isolation of Serbia and absence of opportunities for travelling abroad, resort to violence as a sub-cultural symbol and a valve for releasing frustrations, as well as a mechanism for establishing their own principles of justice and the system of values that is opposed to the official one.

Slow and inefficient transition of the system of values and the development of democratic institutions in Serbia has been accompanied by a multitude of problems which bear consequences to society. The crisis of morals and social values, unemployment, poverty, problems in the functioning of

the state organs, marginalized and underprivileged youth, and in particular escalating violence all have significant effects.

The police are undoubtedly a very important institution in charge of the social response to the phenomenon of hooliganism, but they certainly cannot cope with this complex social phenomenon alone, especially in the described social circumstances. In a situation where there is no consistent state policy and clear strategy, where various influences and interests are accompanied by controversial actions and rhetoric of the state organs (police, prosecutors, courts) and non-state subjects (sport clubs, associations, media) it is almost impossible to approach the problem of hooliganism in an efficient and effective way.

This means that a holistic approach is needed, along with a minimum of political will. Besides the existing ones, it is necessary to adopt a national strategy for the prevention of violence and improper conduct which should implicate a wide circle of subjects who work together as partners and share a system of values in which violence is unacceptable. These efforts should be based on a scientific approach, comparative studies, and the best practice in terms of legal measures, organizational coordination, new role of the media, responsible political subjects, efficient judiciary, proper education, social stigmatization of violence and promotion of tolerance.

References:

1. Armstrong, G., Giulianotti, R. (1999). *Football Cultures and Identities*. London: Macmillan.
2. Vrhovšek M., (2010). *Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela u suzbijanju kriminala – važna karika u sistemu borbe protiv organizovanog kriminala*, Bezbednost, god. 52, br. 2, Beograd, str. 7-41.
3. Cohen S., (1973). *Folk Devils and Moral Panics*, London: Paladin.
4. Gabriel J., (1998). *Whitewash: Racial zed Politics and the Media*. London: Routledge
5. Giulianotti, R., Bonney, N., Hepworth M., (1994). *Football violence and social identity*, London: Routledge.
6. Gou P., Rukvud Dž., (2009). *Sve za tim – ispitivanje huliganizma u engleskom fudbalu* (Gow, P. and Rookwood, J. (2008) *Doing it for the team - examining the causes of contemporary*), prevod S. Vla, Bezbednost, god. 51, br. 3, Beograd, str. 240-252.
7. Harnischmacher, R., Apel, I., (1989). *Huligan i njegov svjetonazor u okviru nogometnog vandalizma*, Izbor, br. 2, str. 179-189.
8. Ignjatović, Đ., (2004). *Maloletničko krivično pravo između bolećivosti i retributivnosti*. Pravni život, Vol 53. No. 9, str. 529-553.

9. Kešetović, Ž., (2003). *Reforma MUP-a Srbije – od policije poretka ka servisu građana*, Politička revija, br. 01, str. 209-229.
10. Koković, D., (2001). *Nasilje sportske publike*, Defendologija, 10: str. 9-29.
11. Ministry of youth and sport/Association of sport journalists. Media, sport and violence – research project (2009); http://www.mos.gov.rs/preuzmi/mediji_sport_nasilje_prezentacija
12. Mihajlović, S., (1997). *Rat je počeo na Maksimiru*, Beograd: Media centar.
13. Misić, Z., (2010). *Nasilje i nedolično ponašanje navijača kao faktor ugrožavanja bezbednosti*, magistarska teza, Beograd: Fakultet bezbednosti.
14. Otašević, B., (2010). *Urbano okruženje i nasilje u sportu*, Bezbednost, god. 52, br. 3, Beograd, str. 267-280.
15. Savković, M., (2010). *Kontekst i implikacije huliganskog nasilja u Srbiji*, Bezbednost Zapadnog Balkana, (5) 18, str. 91-99.
16. *Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama*, Službeni glasnik RS, br. 67/03, 101/05 i 90/07.
17. Živković S. et al., (2011). *Specifičnosti panike u vanrednim situacijama*, Bezbednost, god. 53, br. 3, Beograd, str. 112-125.
18. Žugić, Z., (1996). *Uvod u sociologiju sporta*. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu.
19. www.sirc.org/publik/fvhist.html accessed: 12.8.2010.

Мр Зоран МИСИЋ

Управа полиције МУП-а Републике Србије

проф. др Желимир КЕШЕТОВИЋ

Факултет безбедности, Београд

Хулигани у Србији у троуглу спорта, политике и криминала¹

Апстракт: Насиље на спортским утакмицама у Србији има корене у догађајима везаним за политичке тензије и распад СФР Југославије. Улазак у транзицију, грађански рат и општа криминализација друштва у условима међународне изолације и санкција УН утицали су на пораст насиља уопште, и на спорским теренима посебно. Почетком 90-тих година прошлог века спорт у Србији постаје уносан посао, а спортски клубови почињу да функционишу као привредне корпорације. Долази до политизације спорта кроз укључивање навијача у управе клубова, али и до манипулације навијачима од стране политичара. Део навијача укључује се у ратне сукобе на подручју бивше Југославије, прихватајући националистичке и друге екстремне политичке идеологије, а разни политички поводи се користе за изазивање нереда од стране навијача и припадника екстремне деснице. Такође долази и до тесних веза спорта и криминала. Клубови се укључују у прање новца, намештање резултата, незакониту трговину играчима, а вође навијача у уцене, изнуде и трговину дрогом. Реакција државе на овај феномен је била закаснела, формална, парцијална, без свеобухватне стратегије, а актери насиља су имали моћне заштитнике у политичким лидерима, појединцима из јавног живота и управама клубова. Доношењем закона о спорту и о насиљу и недолжном понашању на спортским манифестацијама створене су нормативно правне претпоставке за друштвену реакцију. Проблеми, међутим, остају у имплементацији закона, функционисању правосуђа, неодговорности и сензационализму медија, те чињеници да су поред репресивних неопходне и превентивне мере. Полиција је само један од актера у борби против хулиганизма и сама не може решити овај озбиљан друштвени проблем, те се у том смислу сугерише доношење националне стратегије за борбу против спортског насиља.

Кључне речи: хулигани, спорт, насиље, Србија, политика, криминал.

Увод

Насиље навијачких група на спортским приредбама је у извесном смислу константа која прати развој спорта као једну од најстаријих

¹ Ради доступности широј читалачкој публици, претходни рад објављујемо и на српском језику.

људских делатности. Као особена људска делатност спорт има сложену и амбивалентну природу која се изражава у истовременој присутности хомогенизујућег (интегративног) и антагонизујућег (дезинтегративног) друштвеног потенцијала у њему (Armstrong, Giulianotti, 1999), услед чега он, с једне стране, подстиче везивање различитих група, нација и култура, али се у њему и у вези с њим често појављује и разноврсно насиље и са њим повезано вршење кривичних дела и прекршаја којима се нарушава безбедност и подстичу конфликти. У том смислу Игњатовић упућује на „наивно веровање да је спорт универзални антикриминални чинилац“, као и на разлику између професионалних и аматерских спортских активности, при чему професионални спорт види као непожељан будући да је „он одавно огрезао у најразличитијим видовима криминалних активности“ (Игњатовић, 2004:541).

Спортска публика постаје све масовнија и у оквиру ње се формирају групе које се више од других интересују, организују и припремају за пружање подршке свом клубу путем навијања. На спортским сусретима често је долазило до нереда у којима је практично било немогуће контролисати или каналисати понашања навијача и навијачких група, због чега су такве групе представљале и сталну опасност не само за власти, већ и за безбедност заједнице. Деценијама су навијачи изазивали немире, у скоро свим земљама у којима се игра фудбал, како на самим стадионима, тако и ван њих (Гоу, Руквуд, 2009:241). Тиме се једна урбана средина појављује као незаштићено поље - арена, где се насиље, агресија и паника (Живковић et al., 2011), са стадиона преноси у простор и преобликује у „општеградски проблем“ (Оташевић, 2010:268-269).

Наравно да насиље навијача, као само један појавни облик све присутнијег насиља, не представља подједнако велику опасност за друштвену заједницу као неки други облици насиља, али све чешћи примери са смртним последицама, великим бројем повређених и материјалном штетом, као и историјски континуитет ове појаве, представљају својеврстан изазов за организованије и систематичније бављење овим безбедносним проблемом.

Општи осврт на навијачко насиље у Србији

На подручју Србије и просторима бивше Југославије насиље на спортским теренима постало је озбиљан друштвени, безбедносни и политички проблем 80-их година прошлог века, нарочито међу националистички оријентисаним навијачким групама у БиХ, Хрватској и Србији, да би кулминацију доживело у мају 1990. на стадиону загребачког Динама приликом сукоба навијача на мечу са Црвеном Зездом. По неким аналитичарима овај догађај је на симболичком нивоу означио крај савезне државе и био увод у крвави распад земље (Žugić, 1996), док

други верују да се историја југословенске дезинтеграције може описати кроз причу о еволуцији насиља у спорту, нарочито хулиганског насиља у фудбалу, које се постепено преселило, у осамдесетим и деведесетим, на поље међуетничких конфликта, поље „велике националне политике“ и најзад – на бојно поље.

Спорт је најбољи катализатор за масовно испољавање емоција и вентил који омогућава интензивну манифестацију базичних инстинката, па може послужити као индикатор предстојеће кризе југословенског друштва. Спортски мечеви постају све мање прилика за уживање у спорту, а све више место окупљања екстремиста који су под маском навијања изражавали своје политичке ставове и социјално незадовољство (Harnischmacher, Ingo, 1989:181-182). Оно што није могло да се изговори у јавном животу, узвикivano је на стадионима.

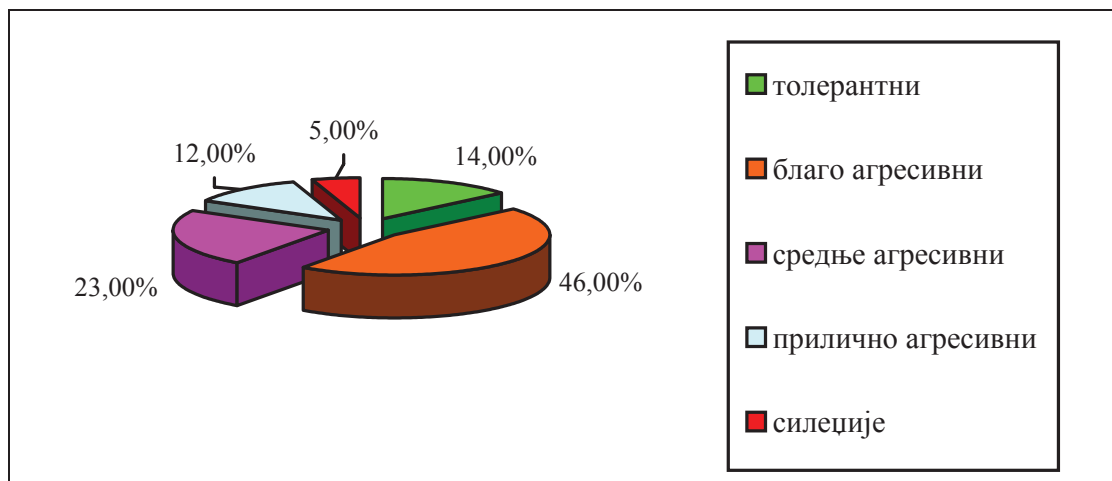
Спортско насиље и хулиганизам у Србији су ескалирали у последње две деценије, што је у складу са светским трендовима. Фактор који је томе највише допринео је пораст агресивности и политизације навијача и претварање спорта у арену за међунационалне сукобе (Mihajlović, 1997).

Поред тога, не треба занемарити ни узроке екстремистичког понашања на које су указали истраживачи у Енглеској: социјална криза, распад система вредности, крај великих идеја, губитак смисла живота, бесперспективност и незапосленост, ситуација у фудбалу (криминализација, намештање мечева, лажирање, одлазак најбољих играча и кадрова), институционализација хулиганизма кроз навијачке групе, покровитељски став клубова према навијачима и општа благонаклоност према недоличном понашању. Навијачи се инструментализују од стране клубова и спортских организација (менаџера, тренера), политичких и других организација (Misić, 2010:87). Српска јавност је свесна да навијачи најпопуларнијих клубова уживају различите привилегије и да су од свог навијања направили неку врсту професије. Огранизовани у групе са чврстом хијерархијом, они утичу на политику свог вољеног клуба заједно са управом. Када су незадовољни неком одлуком, они праве притисак и прете бојкотом.

Навијачке групе у Србији

Модел објашњења као што су модел аномије, субкултурни модел, модел колективног понашања, модел имитације, катарзични модел, модел императивне победе и, коначно, модел професионалног навијача (Koković, 2001) су у истраживачком смислу веома плодотворни. Социолог Михајловић је формулисао синтетички индекс агресије на основу кога је извршио класификацију гледалаца на фудбалским утакмицама на: толерантне – 14%, благо агресивне (по нека свађа, не учествују у

тучама) – 46%, средње агресивне (изражена вербална агресија уз спорадична учешћа у тучама и убацивање предмета на терен) – 23%, прилично агресивне (изражена вербална агресија и убацивање предмета у стадион) – 12% (око 62% лица која припадају овој категорији повремено учествује у тучама, док 34% учествује често) и силеције – најекстремнији гледаоци који су изразито активни у свим облицима агресивног понашања по наведеним критеријумима – 5%, што је практично еквивалент за хулигане.

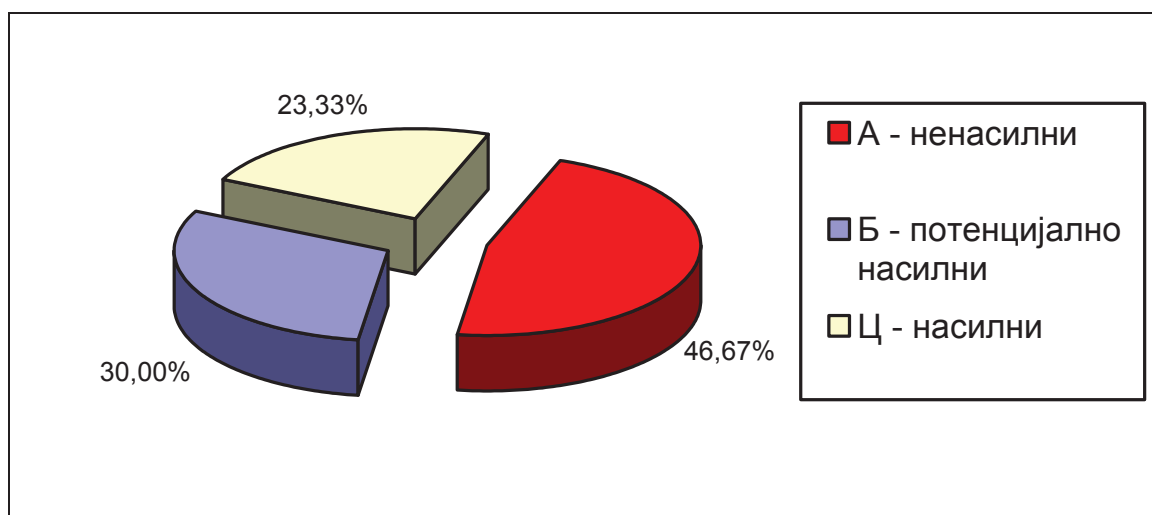

Графикон 1 – Подела навијача према агресивности
(Извор: Политика, 1999)²

Важно је подсетити да хулигани заправо нису ни заинтересовани за сам меч и да се њихова представа одвија без обзира на догађаје на спортском терену. Победа њиховог тима, једнако као и пораз, може бити повод за насиље на улицама након утакмице (Mihajlović, 1997).

Ради ефикаснијег поступања, за потребе полиције, чини се, прихватљивија је оперативна категоризација која би, поред предложених, имала и следеће безбедносне елементе: конкретна безбедносна сазнања (учешће у нередима и насилним поступцима, припадност насилној навијачкој групи, до сада предузете мере или примењена овлашћења, коришћење пиротехнике, оруђа или оружја) и досадашња сазнања о понашању лица, о склоностима, девијантним облицима понашања, коришћењу алкохола или дрога итд. Процењује се да у Републици Србији тренутно делује око 6.000 тзв. екстремних навијача, који се могу условно сврстати у једну од три категорије према следећем: око 2.800 или 46,67% су ненасилни, око 1.800 или 30% потенцијално насилни и око 1.400 или 23,33% су насилни.

² Објављено у фељтону Александра Апостоловског *Спорт и насиље*, у дневном листу *Политика*, од 6. 11. 1999. године.

Графикон 2 – Процена броја навијача према безбедном ризику
(Извор: Мисић, 2010)³

Према подацима Министарства унутрашњих послова, до сада је евидентирано око 40 организованих навијачких група и подгрупа, са око 3.000 припадника који припадају углавном категоријама Ц -- насилни или Б – потенцијално насилни. С обзиром да се припадници А категорије ретко евидентирају, то је један од могућих разлога постојања разлике између процењеног и броја евидентираних.⁴

Из изложеног је сасвим јасно да су хулигани мањина али, према Савковићу, они су *значајна мањина* која узрокује озбиљне безбедносне проблеме не само у земљи, већ и у иностранству. Велики медијски публицитет добили су изгреди српских навијача у Ђенови, у октобру 2010, када се из групе од око 1.600 навијача издвојило њих 300 који су се поделили у две групе, блокирали град, ломили излоге, малтретирали пролазнике, уништили један полицијски аутомобил и написали графите на зидове дуждеве палате. Ухапшено је 50 лица, од којих су 33 ослобођена а 17 је задржано у притвору (Savković, 2010:93).

Главни актери насиља на спортским сусретима су групе фудбалских навијача са високим степеном организације. Свака од ових група има неколико стотина најекстремнијих навијача и десетак „вођа“ који између себе успостављају хијерархијске односе на терену, истурајући напред неупитног лидера који, поред уобичајених навијачких активности,

³ Урађена је на основу процене МУП-а и ставова експерата (комесара за безбедност, челника управа клубова, генералних секретара савеза, руководиоца редарске службе).

⁴ У јавности се процењује и да тзв. екстремних навијача има знатно више, чак око 15.000, али због неодређености појмова екстремни, навијач, навијање, вербално насиље и недолично понашање, као и због поистовећивања са пасионираним навијачем (ен. fan), долази до такве неусаглашености. У сваком случају, термин екстремни навијач, ако се уопште и користи у овом контексту, чини се прикладнијим употребљавати ради означавања насилних и потенцијално насилних навијача, односно у означавању изгредника, насилника и лица која угрожавају безбедност, а не пасионираних навијача и навијања којим се не крше прописи и правила.

започиње сукоб са навијачима ривалског тима, полицијом, или пак у оквиру саме своје навијачке групе. Успех у тучама и обрачунима повећава рејтинг лидера који након достизања одређене позиције у групној хијерархији више не узима активно учешће у сукобима већ, свестан да ће бити препозат, стоји са стране препуштајући млађима да се докажу. У овој игри иза кулиса различити актери имају своје интересе. Неки лидери навијача ФК Црвена Звезда су у сарадњи са људима из управе клуба основали агенцију „Делије“, док су лидери Партизанових навијача основали агенцију „Гробари“. Ове агенције се баве продајом реквизита и навијачке опреме, организовањем посета навијача мечевима у земљи и иостранству и др. Навијачке вође обезбеђују бесплатне улазнице и друге бенефиције као што је бесплатно путовање на утакмице у иностранству и сл. (Misić, 2010).

Многи аутори се слажу да се ствара и подстиче стереотип српског навијача који наликује ратнику из 90-тих година који је националиста, православац и мрзи навијаче супарничког тима, полицију и власт уопште. Повремено настају и сукоби између управе клуба и навијачких вођа, најчешће због привилегованог положаја неких лидера, чиме се стварају поделе између навијачких група. Дobar пример су сукоби између група Партизанових навијача „Гробари“ и „Јужни фронт“, у којима често мора да интервенише и полиција. Последњи оружани сукоб, у октобру 2011. године, између групе „Алкатраз“ и тзв. „Забрањени“ за последицу је имао убиство једног и тешку телесну повреду другог лица.

Посебну пажњу, са безбедносног аспекта, заслужују и навијачи ФК Рад. Иако малобројни (екстремно језгро броји око 80 – 100 навијача), учествовали су у већем броју нереда и масовних туча са тешким телесним повредама. Мањи број ових навијача припада неформалној групи „Скинхедс“, са елементима нацистичке и шовинистичке идеологије, сличне хулиганским групама у Немачкој (Harnischmacher, 1989:184-185), карактеристичног изгледа (обријане главе), начина облачења (чизме „мартинке“, маскирне панталоне, јакне „спитфајер“) и деловања са бруталним нападима на Роме, хомосексуалце⁵ и др. Навијачке групе поред извршења тешких прекршаја и кривичних дела, све више агресивности показују и према припадницима полиције.

Насиље спортске публике

Скоро је немогуће утврдити обим насиља на спортским теренима чему доприноси недостатак одговарајуће методологије праћења овог феномена, као и један број непријављених случајева. Министарство

⁵ Дана 29. 6. 2001. године навијачи београдских клубова и скинхедси удружено су напали учеснике скупа хомосексуалаца.

унутрашњих послова тек од 2003. године прати и документује озбиљније инциденте на спортским приредбама који укључују нарушавање јавног реда и мира и кривична дела са елементима насиља, у којима су учествовале групе лица а која су за последицу имала телесне повреде или уништавање имовине у већем обиму. Свакако да у најозбиљније инциденте спада 10 убистава, 5 покушаја убиства, 43 тешке и 153 лаке телесне повреде.

Најмањи број ових инцидената дешава се пре (122 или 14,69%), а већина (469 или 56,51%) током самог спортског сусрета. Према броју погинулих навијача у последњих седам година, Србија је у односу на друге европске и земље региона у самом врху. Свакако да је на основу расположивих података прилично тешко поредити ситуацију и димензије насиља и недолочног понашања навијача у Србији и, рецимо, Великој Британији, Немачкој или некој другој европској земљи.

Према истраживању које је Удружење спортских новинара спровело заједно са Министарством омладине и спорта, у 2009. години на сваких 136 дана у Србији један навијач буде убијен, док је старост нападача између 18 и 26 година. Испитаници су навели бројне разлоге за бруталне хулиганске испаде, при чему је друштвено окружење у коме се живи и расте на Балкану у последњих 20 година најчешће истицано.⁶

Док извршиоци других кривичних дела углавном избегавају контакт са полицијом, насиље навијача је управо усмерено према полицији која је један од главних објеката њихове агресије. Оригинална типологија укључује псовке, увреде, бацање предмета и проваљивање на терен, малтретирање и физичке нападе на учеснике меча (играче, судије, званичнике, ривалске навијаче). Од 60-тих година прошлог века бележи се већи број сукоба са полицијом, као и нереди пре и након меча, вандализам – уништавање јавне имовине, а нарочито насиље према ривалским навијачима и полицији (Giullianotti, Bonney, Herworth, 1994).

Чак више од једне четвртине кривичних дела у вези са спортом почињено је против полицијских службеника. Антагонизам који навијачи показују према полицији у мање-више свим земљама света, у Србији је додатно појачан услед наслеђа из недавне прошлости када је полиција превасходно штитила политички систем и идеологију, а не грађане (Кешетовић, 2003).

Међутим, чак и током демократске транзиције и друштвених промена ове групе свој бес узрокован незадовољством због властитога социјалног положаја и малих шанси за социјалну промоцију усмеравају према полицији као видљивом представнику „система“. За хулигане полиција је једноставно супротстављена циљна група. Но, поред тога,

⁶ Доступно на: <http://www.mos.sr.gov.rs/modules.php?op=modload&name=Downloads&file=index&req=getit&lid=317>

разлоге треба тражити и у неадекватном кривичном прогону и, генерално гледано, у благој казненој политици према појединцима који нападају полицијске службенике у вршењу службене дужности.⁷

Хулиганске групе представљају опасност и по случајне пролазнике и имовину која им се нађе на путу. Они често свраћају у кафиће, ресторане и радње, претећи особљу, крадући храну, пиће и робу. Често оштећују паркиране аутомобиле и возила јавног саобраћаја, физички нападају њихове возаче и путнике, навијаче ривалских клубова, али и лица која су се у превозу случајно затекла. Општа је тенденција пораста броја туча у којима се користе флаше, каменице и цигле, али и ножеви, бејзбол палице, ланци и слично. Веома забрињава пораст броја малолетника у хулиганским групама који користе лаке дроге и алкохол, услед чега лакше потежу хладно али и ватрено оружје, што за резултат има озбиљне повреде чак и са смртним последицама.

Троугао: хулигани, политика и криминал

Српски хулигани су тесно повезани са политичким актерима. Док се насилничко понашање енглеских хулигана везује пре свега за конзумирање алкохола, догађаје на фудбалском терену и сукобе са супарничким навијачима, у Србији је оно често у функцији политичких аспирација навијача и њихових лидера.

Поред манипулација навијачима, у спорту или у вези са спортом снажно је присутна и политичка манипулација јер, коначно, и навијачи су симпатизери или чланови политичких партија и део бирачког тела. Навијачи и навијачке групе су изузетно активни и организовани када су у питању јавни скупови које углавном организују „десничарске“ организације и тада је њихово присуство изузетно запажено, с обзиром на бројност, агресивност, организацију, компактност и начин испољавања насиља.

На територији Београда последњих година није одржан ниједан значајнији политички јавни скуп у којем учешће нису узели навијачи. Приликом одржавања политичких скупова „на снази“ је договор о међусобном ненападању и максималној међусобној толеранцији. Нарушавање реда, насиље и друге деликте тада изазивају или врше

⁷ Према подацима Републичког завода за статистику за 2008. годину, у Републици Србији, од поднетих 275 кривичних пријава за кривично дело спречавање службеног лица у вршењу службене радње, само је у 138 случајева дошло до оптужења, а донето је 125 осуђујућих пресуда од којих је већина условних осуда – 85, казни затвора – 32 и новчаних казни – 8, а од 407 поднетих кривичних пријава за кривично дело напад на службено лице у вршењу службене дужности, у 162 случаја дошло је до оптужења, а донето је 154 осуђујуће пресуде од којих је такође већина условних осуда – 90, казни затвора – 58 и новчаних казни – 6. *Статистика правосудја*, Год. LIX, Саопштење бр. 137/2009. Доступно на: <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/dokumenti/saopstenja/SK12/sk12122008.pdf> (приступљено 30. 4. 2010)

заједно, учествујући у њима без обзира на клупску, односно навијачку припадност.

Везе између политике и спорта на нашим просторима почињу злоупотребама навијача од стране политичара у време распада СФРЈ, када су они третирани не као националисти већ као „патриоте“, а само навијање је имало карактер предвојничке обуке. Фудбалски навијачи су у српском друштву имали политичку улогу од почетка 90-тих када су из њихових редова регрутовани добровољци за учешће у југословенским ратовима. Свакако да је један од најпознатијих каријерних криминалаца, а касније лидер паравојних формација, био Жељко Ражнатовић Аркан, који је такође био и вођа навијачке групе Делије, најватренијих навијача Црвене Звезде. Он је касније основао и Српску добровољачку гарду, регрутујући добровољце и из редова навијача.

Од Слободана Милошевића, па надаље, политички лидери су стварани и промовисани на стадионима, али како је време пролазило, они су код навијача губили подршку и њихови слогани, попут оног „Слободане, спаси Србију и убиј се“, најављивали су и одлазак лидера са политичке сцене. И ово је један од разлога зашто је власт обазрива и оклева да осуди навијачко насиље.

Навијачи су имали историјску улогу 5. октобра 2000, у српској варијанти „баршунасте револуције“ и свргавању режима Слободана Милошевића, услед чега сматрају да су стекли кредит за своје касније активности. Екстремни навијачи Црвене Звезде, Партизана и Рада су тог дана међу првима упали у Парламент, разоружали полицајце у ПС Стари град, подметнули пожар, починили више крађа и оштећења јавне имовине и извршили друга кривична дела. За своје „заслуге“ у овим догађајима лидери навијачке групе Делије добили су признање радија Б92.

Поред тога, ваља приметити да су неке вође навијача биле у обезбеђењу појединих политичких лидера, а појединци су и сами постали политичари. Осим тога, навијачке групе се често користе као гласачке машине, те стога политичари озбиљно рачунају на њих као на значајан извор гласова и често их штите од кривичног прогона и јавне осуде.

Политичари су такође присутни у управама спортских клубова. Ова испреплетеност политике и спорта за резултат, поред осталог, има и насиље (Savković, 2010:91). Флертовање појединих политичких партија са навијачким групама, на једној страни, и неодлучност власти да се бори са хулиганима, на другој страни, подстичу и охрабрују насиље. О томе говори и недавно отказивање Параде поноса у страху да националистичке групе могу изазвати озбиљне инциденте. Власти нису биле само немоћне да спрече вандализам, већ такође и одговорне за стварање такве социјалне атмосфере. Има и шпекулација да инциденти са

хулиганима донекле одговарају властима јер одвраћају пажњу људи са бројних проблема са којима се суочава српско друштво.

Чак и у условима демократског поретка стадиони још увек остају најбоље место за покретање читавог низа тема, од смене клупске управе до напада на владу, изражавање националног идентитета и ширење међунационалне мржње и нетолеранције. Тако су, на пример, спортски сусрети у Новом Пазару, граду са доминантном бошњачком етничком мањином, често праћени скандирањем и транспарентима са националистичким и увредљивим садржајем. Сваки могући догађај везан за спорт користи се и политизује до те мере да може подстаћи конфликт који се онда не ограничава само на спортску арену, већ постаје предмет дневне политике у игри политичких партија.

Социолози, политиколози и други истраживачи ове теме препознају везу између хулигана и политике. Божовић истиче да проблематичним навијачким групама често манипулишу политичке партије, најчешће из десног политичког спектра. „Ја мислим да су навијачи, ови које смо апострофирали као проблематичне, извођачи радова оних који су хтели да их употребе и злоупотребе. Клуб насиља потиче из мрачних простора социјалне неодређености или интерног интереса, који се конституише зарад потреба оних који су на власти, или да би се освојила та власт. Власт је увек борба за моћ. Тада се користе сва средства, па и најгора, а ово су најгора средства. То је део наше балканске приче у оквиру балканске ноћи, која никако да сване.“⁸ Због тога и не чуди трансформација навијача, бораца за демократију против режима Слободана Милошевића и учесника петооктобарских промена, у позицију навијача крајње десне оријентације. Наравно да ова промена не мора нужно бити стварна, односно из уверења. Чини се, ипак, да је права природа деловања екстремних навијачких група, без обзира на тврдње да су њихови разлози родољубље и национални интереси Србије, углавном само изналажење могућности за испољавање насиља и недоличног понашања, што неки навијачи и не сакривају.⁹ Међутим, често остаје нејасно да ли су уствари иза насиља навијачких група прикривени прави, политички циљеви.¹⁰ Изјаве појединих политичара,

⁸ Доступно на: http://www.slobodnaevropa.org/content/tema_sedmice_navijaci_nasilje/1848577.html

⁹ М. Н. (23), навијач Црвене Звезде, каже: „Брате, најважније је да будеш ту где је фрка“, разговор 18. 4. 2005, или П. П. (29), навијач Партизана: „Битно је показати „Циганима“ да смо јачи или уз пут надмудрити и истући неког пандура“, разговор 18. 5. 2005.

¹⁰ Карактеристичан је пример претњи и угрожавања сигурности после потписивања *Споразума о стабилизацији и придруживању* са Европском унијом. Неформална организација „Фамилија српских навијача“ се сумњичи да је 2. маја 2008. године облепила Београд плакатима са сликом председника Србије, Бориса Тадића, и потпредседника Владе Србије, Божидара Ђелића, на којима је писало „државни непријатељ“. У Четвртог општинском суду саслушан је председник „Фамилије српских навијача“, Владица Симоновић, осумњичен за угрожавање сигурности председника Србије и потпредседника Владе, потврдио је портпарол тог суда,

којима покушавају да оправдају рушилачко понашање навијача у неким ситуацијама могу указивати на ову, током историје, потврђено нераскидиву везу.

Неки од вођа хулиганских група против којих је полиција последњих година поднела десетине пријава имају одређене функције у својим клубовима. Истовремено, у управама клубова су политичари, јавне личности, као и судије. У управи Црвене Звезде налази се 19 навијача, а неки од њих су осумњичени као извршиоци кривичних дела.¹¹

У Србији спорт постаје озбиљан бизнис, а спортски клубови почињу да функционишу као корпорације, при чему се укључују у допинг, лажирање резултата мечева, финансијске злоупотребе и сл. Поред политичара, представници државне управе, судије, полицајци и бизнисмени, као и лица из криминалног миљеа, налазе се заједно у управама спортских клубова и постају идоли младих генерација, чему доприносе и масовни медији својим неодговорним извештавањем. Њихове међусобне везе се успостављају, јачају, али се, с обзиром на велики новац који је у игри, интереси и сукобљавају. Углавном настоје да новац пореклом из криминалних активности убаце у легалне токове и њиме надаље остварују високе зараде, избегавајући конфискацију незаконито стечених средстава (Врховшек, 2010:8-9). Поред криминалних активности, јавности су били познати или као вође навијача или по блиским везама са навијачким групама и њиховим вођама. Поједини су контролисали и користили припаднике навијачких група као инфраструктуру за бављење криминалним активностима (уцене, изнуде, трговина дрогом итд). Нпр. Жељко Ражнатовић Аркан у управи ФК Обилић, Радослав Трлајић – Бата Трлаја, потом и Горан Мијатовић Мита, у управи ФК Бежанија, Миша Никшић, а потом Бранислав Тројановић Тројке у управи ФК Звездара, Јусуф Булић Јуса у ФК Железник (сви убијени последњих година). Овај сегмент насиља у вези са спортским и криминалним окружењем представља комплексан аспект угрожавања безбедности, посебно када се има у виду да већина убистава још није или није у потпуности расветљена (Мисић, 2010).

Да је и руковођење спортским организацијама било веома ризично потврђује и случај убиства генералног секретара ФС СЦГ, Бранка Булатовића, марта 2004. године у Београду. О криминализацији друштва и спорта у новије време сведочи и пример бившег председника Фудбалског савеза Србије, Звездана Терзића, оптуженог за умешаност у незаконите „продаје“ играча.

Зоран Тејић. Доступно на: <http://www.vesti.rs/Politika/Saslusan-vodja-Srpskih-navijaca.html> (приступљено: 25. 5. 2009)

¹¹ Драгаш Дражен, један од њих, је у притвору због нелегалног поседовања оружја. Портпарол Црвене Звезде, Марко Николовски, каже да он остаје у овом телу јер није осуђен него само оптужен.

Друштвена реакција на хулиганизам

Напори друштва да се супротстави хулиганизму на нормативном плану резултирали су доношењем *Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спорским приредбама*, 2003, који је у више наврата амандмански измењен (Службени гласник РС, бр. 67/03, 101/05, 90/07 и 111/09). *Законом* је прописана, а изменама и допунама додатно пооштрена одговорност организатора за безбедност на спортској приредби, организовање и активности у вези са навијачима. Организатор спортске приредбе је дужан да образује одговарајућу редарску службу ради обављања послова физичког обезбеђења и одржавања реда на спортској приредби. Образовање редарске службе подразумева и могућност ангажовања правног лица или предузетника за вршење послова редарске службе. Организатор је дужан да врши контролу спровођења свих мера утврђених законом. Међутим, проблем је у томе што је Србија једина од биших југословенских држава у којој није донет закон о приватној безбедности (*The Bulletin of Internal Affairs of the EU and Serbia*, No. 13). Поред тога, лица која се баве безбедношћу и организацијом спортских догађаја су ретко професионалци.

Одредбе овог закона предвиђају широк круг превентивних и репресивних мера ради спречавања насиља на спорским приредбама. Међутим, повећан број инцидената са елементима насиља на спорским догађајима, као и уочена недореченост одређених законских одредаба, захтевали су амандманску измену *Закона*, прво 2007. а потом и 2009. године (Сл. гласник РС, бр 111/09), којима је пооштрена одговорност свих учесника и предвиђена строжија казнена политика. Прецизирана је постојећа и специфицирана новоустановљена одговорност свих учесника спортског догађаја и МУП-а у циљу ефикасније и ефективније редукције ризика испољавања насиља и недоличног понашања навијача и борбе против хулиганизма. Најважнија промена је проширење важења *Закона* и на просторе изван спортског терена који су повезани са спорским догађајем. Међутим, највећи недостатак у пракси је то што нису регулисана овлашћења, одговорности и послови приватних безбедносних агенција и што поред закона не постоје ни подзаконски акти који се односе на службу физичког обезбеђења.

У међувремену чини се да главни проблем ипак није нормативно регулисање већ примена постојећих закона у судској пракси и казненој политици. У више наврата министарка спорта је наглашавала да је осуђено свега 2,4% оптужених хулигана, што говори да сузбијање хулиганизма свакако није државни приоритет (Savković, 2010). У моногоне је парадигматичан случај Уроша Мишића, навијача Црвене Звезде, који је у децембру 2007, на утакмици гурнуо жандарму Небојши Трајковићу запаљену бакљу у уста и при том га тешко повредио. Случај је добио

велики публицитет¹² и изазвао осуду јавности, али и супротне реакције од стране навијачких група које су на својим блоговима истицале да је жандарм „добрио оно што је тражио“, док су широм Србије градови исписани графитима „Правда за Уроша“. Највероватније под притиском навијача првотимци Црвене Звезде су на почетку званичне утакмице изашли на терен у мајицама са написом „Правда за Уроша“ због чега су кажњени новчано. С друге стране, Министарство правде, судије и тужиоци су овакво понашање осудили као неприхватљиво. Забележени су различити притисци на суд попут транспарената на стадионима са претњама поступајућем судији. У два процеса Мишић је осуђен за покушај убиства на 10 година затвора, што је законски минимум за ово дело, да би Апелациони суд преполовио ову казну на основу преиначене оптужнице којом је дело преквалификовано у напад на овлашћено службено лице у вршењу послова безбедности. Жандарм Трајковић, разочаран, планира да напусти Србију и затражи политички азил у некој страниј земљи.¹³

Уставни суд је расправљао о забрани 14 навијачких група, али одлука још није донета. Но, како тврди српски омбудсман, забране нису лек за болест, већ за бол.

Закључна разматрања

Најуспешнији и најчешће примењиван модел за објашњење и разумевање спортског насиља и недоличног понашања навијача је субкултурни модел, психологија масе и модел девијације. У случају Србије, међутим, чини се да модел аномије као продуженог стања поремећених друштвених функција, или Диркемова „социјална чињеница“ у условима транзиционе кризе пружају задовољавајуће објашњење за ескалацију насиља навијача, услове и димензије који карактеришу овај феномен.

Контекст у коме се догађа насиље на спортским приредбама је обележен наслеђем етничких конфликта, политичком нестабилношћу и slabим институцијама. Ово насиље треба сагледавати у ширем видо-кругу догађаја на просторима бивше Југославије, где и даље доминира постратна траума услед недостатка суочавања са одговорношћу за ратне злочине, чињенице да није извршено национално помирење, те да и даље постоје међунационалне тензије и непријатељства, као и осећај безнадежности услед веома проблематичне транзиције. Омладина која расте у оваквој атмосфери, укључујући и дугогодишњу изолацију Србије и одсуство могућности да се путује изван земље, прибегава насиљу као субкултурном симболу и вентилу за фрустрације, и механи-

¹² На Google има преко 350.000 резултата који се односе на овај случај.

¹³ Доступно на: <http://www.naslovi.net/2011-05-03/kurir/trajkovic-razocarano-sam-kaznom-za-urosamisica/2511812>

зму успостављања властитог принципа правде и система вредности који је супротстављен официјелном.

Спора и неефикасна транзиција система вредности и изградња демократских институција у Србији праћени су бројним проблемима које имају последице по друштво. Криза морала, друштвених вредности, незапосленост, сиромаштво, проблеми у функционисању државних органа, маргинализована и депривилегована омладина, а нарочито општи пораст насиља, имају значајне ефекте.

Полиција је свакако веома важна институција у друштвеном реаговању на феномен хулиганизма, али је сигурно да она сама не може решити овај сложени друштвени феномен, нарочито у описаним друштвеним околностима. У ситуацији када нема конзистентне државне политике и јасне стратегије, када су у игри различити утицаји и интереси праћени противречним акцијама и реториком државних органа (полиције, тужилаштва, судова) и недржавних актера (спортских клубова, асоцијација, медија) скоро је немогуће на ефикасан и ефективан начин третирати проблем хулиганизма.

Неопходан је, дакле, холистички приступ и минимум политичке воље. Поред постојећих, неопходно је и усвајање националне стратегије за спречавање насиља и недоличног понашања, која треба да укључи широки круг актера који раде заједно као партнери и деле систем вредности у коме насиље није прихватљиво. Ови напори треба да буду засновани на научном приступу, упоредним истраживањима и најбољој пракси која се односи на законске мере, организациону координацију, нову улогу медија, одговорне политичке субјекте, ефикасно правосуђе, адекватно образовање, социјалну стигматизацију насиља и промовисање толеранције.